

יציאה לחוץ לארץ כדי להשתטח על קברות הצדיקים

[מאמר זה נדפס בעריכה אחרת ב"תחומין", שנת תשע"א, עמ' 390]

מנהג דורנו שבכל שנה ושנה יוצאים מארץ ישראל אלפי בני אדם כדי להשתטח על קברות הצדיקים, למרות שהם בחוץ לארץ. זה מתקיים אצל חסידי ברסלב היוצאים לאומן, ומתקיים אצל שאר חסידים המבקרים אצל ר' אלימלך מליז'נסק, וגם אצל עדות המזרח המבקרים אצל קבר הצדיק אבואחצירה במצרים. ודאי כי כוונת המתפללים לטובה, אבל שאלה היא אם על פי ההלכה הם עושים כדת וכדין.

נימוק לאיסור –

הרמב"ם (הל' מלכים פ"ה ה"ט) פסק כי "אסור לצאת לחוץ לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם, ויחזור לארץ. וכן יוצא הוא לסחורה. אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב" וכו'. מה פירוש המלים בהם הוא פותח "אסור לצאת לעולם"? האם כוונתו כי היוצא על מנת לחזור אין בזה איסור? ובכן היוצאים לפקוד קברות ואח"כ ישובו ארצה, אין בזה איסור? אבל לא כן הוא, כי זה כבר אמר בסיפא של דבריו "אבל לשכון בחוצה לארץ אסור". ולמה יכפיל דבריו? אלא בא לומר כי גם שלושת ההיתרים אשר מנה "ללמוד תורה או לישא אשה או להציל, וכן יוצא הוא לסחורה" גם הם מותנים בתנאי שיחזור ארצה. ולכן רק בשלושה דברים הללו ההיתר הוא לזמן מוגבל. ולצאת למען מטרות אחרות אסור אפילו אם כוונתו לחזור לא"י מיד.

נימוק להיתר –

אמנם המפרש "שלטי הגיבורים" על הרי"ף (מסכת שבועות, פרק ג, בדפי הרי"ף ח ע"א) כתב "דכי היכי דהיציאה על מנת לשוב אינה עבירה, כך ההליכה על מנת לשוב [לחו"ל] אינה מצוה". כתב כך בלי להביא ראיה, ואפשר שהיא סברת עצמו. אבל באמת יש להקשות על דבריו מגמרא מפורשת. "כי היו מיפטרי רבנן מהדדי, בעכו היו מיפטרי. משום דאסור לצאת מארץ לחוצה לארץ" (גיטין עו ע"ב). כלומר ת"ח שבא"י היו מלווים לדרך אותם חכמים שבאו מחו"ל וכעת היו חוזרים לארצם.

[ואם נשאל, מי התיר להם לצאת? אלא פשוט הדבר כי חזרו לחו"ל כדי ללמוד אצל רבותיהם שם. ולשם לימוד תורה, מותר לצאת. כנראה באו לא"י לתקופה קצרה, כי השאירו שם נשותיהם וילדיהם (גיטין ו ע"ב). וגם אותם בחורים שבאו, חזרו לשם כדי לשאת אשה, וגם לשם כך מותר לצאת לחו"ל. וקיוו שהיציאה היא לזמן מוגבל, ויצליחו לחזור לארץ,

לקיים דברי רמב"ם הנ"ל. [אפשר כי בימים ההם לא השיגו הבבלים שידוך בא"י, כי היו שונאים לבבלים. עיין יומא ט ע"ב; יומא סו ע"ב]. או שלא היה להם פרנסה לקיים את עצמם בארץ. ולכן מותר לצאת ע"פ דברי תשב"ץ קטן, סוף פסקא תקנ"ט, בשם מהר"ם רוטנברג].

ת"ח שבא"י קיימו מצוות לווייה, אבל לא יצאו צפונה לעכו (שם גבול צפוני של א"י באזור ההוא). אבל אם לפי היתר "שלטי גיבורים", הרי מותר היה להם לצאת באיזה מרחק שרוצים, רק שיחזרו אח"כ! אלא ודאי אסור להם לצאת אפילו על מנת לחזור.

הרב חיד"א הזכיר והעתיק דברי המתירים, ובכל זאת אין לסמוך על ההעתיקה ההיא –

אבל הסבורים כי מותר לצאת לחו"ל לשם פקידת קברות מצטטים דברי "שערי תשובה" (על שו"ע או"ח סוף סי' תקס"ח) וזו לשונו: עיין "ברכי יוסף" לחיד"א בשם "פרי הארץ" ח"ג כתב שאף אם יושב בא"י ונפשו איוותה להשתטח על קברי הצדיקים בחו"ל, שרי [מותר] ללכת על דעתא לחזור. ולכאורה יש כאן היתר מרווח? והעתיק דבריו "שדי חמד" (תחילת אסיפת דינים, ענין א"י). אבל יש להצטער שלא נתלבן כל צרכה פסק ההלכה הזו.

כאשר נפתח את ספר "פרי הארץ" (של הרב מאיר מזרחי, על יורה דעה, סי' ז) נמצא כי בתחילה אומר שלא מצא לזה שום היתר. כך לשונו (דף יט ע"ב) "אין בדבר זה מצוה ואפילו מדברי סופרים, רק מנהגא בעלמא". וגם מצטט דברי שו"ת בתי כהונה (הרב יצחק רפאפורט, רבו של החיד"א) בסי' כג, "לא נמצא בזה סרך מצוה אפילו דדבריהם. דודאי דבר פשוט הוא שאינו יכול לצאת". ונימק דבריו שם גם על פי דברי השאלות (המובא בתוספות, ע"ז יג ע"א) שלכל מצוה שהיא מותר לצאת, אבל כאן הוא יודה שאינה מצוה ולכן אסור לצאת. כל שכן שאסור לפי דעת התוספות [וכן דעת הרמב"ם] שהתירו אך ורק כדי לשאת אשה וללמוד תורה, ולא למען כל שאר המצוות, אפילו כשחיוב קיומן הוא מדאורייתא. קל וחומר שאסור לצאת כדי לקיים איזה מנהג. ולבסוף דבריו ("פרי הארץ", דף כ ע"ב) מוצא ללמוד זכות על ההיתר שאין היציאה לקברות גרועה מהיציאה לסחורה. וכשם שזו מותרת, כך זו מותרת.

אבל יש לתמוה על הדימוי שהוא מדמה. הרי לצאת למען סחורה היא מצוה דרבנן, שאמרה תורה "והודעת להם את הדרך" (שמות יח, כ) ופרשו חז"ל (ב"מ ל ע"ב) "זה בית חייהם". מפרש רש"י "זה לימוד אומנות להתפרנס בה". וציווי מפורש הוא בחז"ל "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שייגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עון" (אבות, ב). כלומר אם אדם מסוים מוצא מלאכתו ופרנסתו מהמסחר בחו"ל, הרי ברור שמקיים בזה מצוה מדרבנן. אבל הנידון שלנו, ההליכה לקברות, אינה אפילו מצוה דרבנן! (כן כתב שו"ת פרי הארץ).

ואע"פ שכל קורא ישאל, הרי חתימתו של החיד"א מאשרת פסק זה, שהרי הביא הדברים ב"ברכי יוסף"? אבל הרגילים בספרי הפוסקים יודעים דברי חיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א ריש סי' ח) וכן העתיק "בן איש חי" (בשו"ת רב פעלים, ח"ד, יור"ד סי' כח: "וכבר הוא [החיד"א] כתב, כל דבר שהוא מעתיקו בספריו 'ברכי יוסף' ו'מחזיק ברכה', ואינו מגלה דעתו בפירוש לענין הלכה, אין להוכיח מזה על הסכמת דעתו כלל". כלומר הרב חיד"א העתיק, וזאת לא אומרת שהסכים לפסק ההוא. ועיין בהקדמתו לברכ"י, סוף מוד"ע לבינה, "איכא השתא אשתלאי, מגו דאתקצאי לא צילא דעתאיי").

שדי חמד הזכיר והעתיק דברי המתירים, ובכל זאת אין לסמוך על ההעתקה ההיא –

יש עוד רב פוסק המתיר יציאה לחו"ל כדי להשתטח על הקברות, הרי הוא שו"ת שדה הארץ (ח"ג, אבהע"ז סי' יא, של ר' אברהם מיוחס). והנימוק שלו הוא כיון שניסה הרב הגדול "בתי כהונה" הנ"ל (ח"א סי' כג) להתיר לכהנים להשתטח על קברי הצדיקים. ואם טומאה דרבנן התיירו, כל שכן יתירו לכל אדם לצאת לחו"ל לשם מנהג זה. וכאן עלינו לתמוה תמיהה גדולה. המעיין בדברי "בתי כהונה" יראה שאין דעתו נוחה כלל ממה שהכהנים פוקדים לקברי הצדיקים. ואף חותר להחליט שעוברים איסור דאורייתא. ומה שמסיים בסוף דבריו שהרבנים עושים כך משום "סוד ה' ליראיו", אין בזה סמיכה כלל אלא לימוד זכות קלושה.⁹³ גם "פתחי תשובה" לשו"ע (כיון שע"ב, פסקא ב, מצטט "בתי כהונה" דהכהנים הללו אין להם על מה שיסמוכו".

גם "שדי חמד" (מערכת ראש השנה, סי' א סוף עמ' 292-293 ד"ה ואחר זמן נשאלתי) הקשה כך נגד "שדה הארץ" וכתב "לא ראיתי שום צד היתר, והאיסור מפורש בדברי הרב 'בתי כהונה'. והסומכים על המובן מדברי הזוהר הקדוש וכו' מי שיש בידו למחות, לא ימנע טוב [וימחה]. כי בדבר שמפורש בדברי הפוסקים לאסור, מאן ספין [מי הוא חשוב דין] להתיר ע"פ משמעות לשון הזוהר? ולא יהא אלא ספק באיסור תורה, מהיכא תיתי להקל?" עכ"ל.

נוסף על כך אין לסמוך על מה ששדי חמד העתיק דברי "שדה הארץ". כמו שהוא עצמו כותב בסוף ספר "שדי חמד" כללי הפוסקים (טו, ו) "שאין לסמוך על מה שכתוב בספר להורות הלכה כן, כי לא היתה כוונתי אלא להקל על המעיין שלא יצטרך לחפש בשעת מעשה באיזה ספר מדבר באותו ענין וכו'. ופעמים הרבה מצאתי בעצמי אחת מני אלף שגיאות, ותקנתי בעז"ה, ובמקומות אין מספר לא הרגשתי בהן. משנה לא זזה ממקומה". והוא עצמו כותב בסוף דבריו (ד"ה שוב מצאתי) "אין לסמוך על [ספרי] הקיצורים".

93. [עיין מעין לימוד זכות קלושה בדברי החיד"א, "שם הגדולים", ערך ר' אליעזר בן נתן (ראב"ן), בסוף הקטע שבאותיות רש"י. הוא מצטט "ספר חסידים" סי' תתשכ"ט שרבי יהודה הנשיא בא לביתו אחרי מיתתו והוציא ידי חובתם בני ביתו באמירת קידוש ליל שבת. אבל כנראה תלמיד טועה כתב זאת בספר חסידים, כי בכתובות קג ע"א אין ידיעה זאת, ולא נמצאת בכל כתבי יד הנודעים של התלמוד].

המתירים מפני שזה כמו לראות פני חברו

ובאמת היו שהתירו את היציאה לחו"ל לשם פקידת הקברות, מהטעם שזאת לא פחות בחשיבות מלצאת לחו"ל כדי לראות את פני חברו. והתיר זאת המגן אברהם (או"ח סי' תקל"א). ולמד זאת ממה שהתיר רמ"א (או"ח סוף סי' רמח) לצאת להפליג באניה גם תוך ג' ימים הסמוכים לשבת, אם הולך לראות פני חברו, כי גם זה נחשב לצורך מצוה. כך כתב המרדכי (שבת, פסקא רנח) וכן הגהות מיימוניות (דפוס קושטא, רמב"ם פרק ל) בשם רבנו תם. אבל כבר הרבנים הרב שמואל ואזנר (כמובא בשו"ת משנת יוסף (ליברמן) ח"א סי' נו) והרב משה שטרנבוך ("מועדים וזמנים", חלק ה, הערה לסי' שמו) הקשו על פסק זה של המגן אברהם, שהדימוי אינו עולה יפה. כי בסימן רמ"ח מדובר על הפלגה בספינה תוך ג' ימים לשבת, והיא רק איסור דרבנן. מה שאין כן היציאה לחו"ל היא איסור מהתורה, כי כשם שבישיבה בה מקיימים מצוה מהתורה (והארכנו במקום אחר כי כך היא גם לפי דעת רמב"ם, עיין שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' תנד) כך היוצא ממנה ללא היתר עובר על איסור תורה "וירשתם את הארץ וישבתם בה". ואם רבנו תם התיר שם לענין ההפלגה באניה ג' ימים לפני שבת, באיסור דרבנן, אין לדעת אם היה מתיר זאת באיסור דאורייתא. ומה ההבדל בין יציאה כדי לראות פני חברו, ליציאה כדי לפקוד קבר? פשוט כי המתחבר לחבר טוב, מקיים בזה מצות "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח). אבל לפקוד קברות, איזו מצוה יש בכך? ומה שאומר מי שהוא שזו בחינות "לימוד תורה" אינני מבין מה הוא סח, שהרי אינו לומד שם מפיו של הרב כלום. ואם לומד מהספר, ילמוד כאן בא"י.

אמנם הסיבה שנוהגים לפקוד קברי צדיקים היא מפני דברי זהר (ח"א דף רכה). ואריז"ל (בסוף "שער הגלגולים"). אבל כל זה נאמר בן א"י הפוקד קבר בא"י. אבל לא הזוהר ולא האריז"ל התירו לעבור איסור יציאה מא"י לחו"ל כדי לפקוד קבר. ויש כאן בעיה חמורה נוספת. אריז"ל הזהיר במפורש שאין להתקרב תוך ד' אמות של הקבר ("שער רוח הקודש", תקן י"ב, דפו"י דף יח, דפו"ח דף מט). אבל כל הפוקד קברו של צדיק מתקרב לתוך ד' אמות של הקבר. וגם סביב לקבר ישנם עשרות קברות אחרים, וההולך שם בעל כרחו נמצא תוך ד' אמות. וכיצד עובר על דברי אריז"ל? וזה מובא במשנה ברורה (סוף סי' תקנ"ט). ועיין אגרת הגר"א (ששלח בעת שנסע לא"י) מזהיר כי הרבה נזק בגוף ובנפש יש להולך לבית הקברות, שלא בזמן קבורת המת.

הללו בימינו המעודדים עלייה לקברות בחו"ל, מפני דברי זהר ואריז"ל ובניגוד לנגלות התורה על איסור יציאה מהארץ, עוברים על פסק מפורסם שיש להעדיף הנגלה על הנסתר (משנה ברורה, סי' כ"ה פסקא מב). כל שכן שהזוהר והאריז"ל דברו על בן חו"ל המבקר קבר בחו"ל, או על בן א"י המבקר קבר בא"י. ולא דברו כלל על יציאה לחו"ל, שזה לא היה שייך כלל לפי תנאי הנסיעות שהיו בימי רשב"י ובימי האריז"ל. וניכרים דברי אמת.

